

DÜZELTME İŞARETİ VE TÜRKÇEDE YAZILDIĞI GİBİ OKUNMAYAN KELİMELER

Circumflex and The Deviations from Phonetic Spelling in Turkish

Dr. Hilal Oytun ALTUN*

ÖZ

Türkçede, aslen Türkçe kelimelerle ilgili olmayan, münhasıran alıntı kelimelerle ilgili bazı imla hususiyetleri bulunmaktadır. Bunlardan biri alıntı kelimelerde bulunan uzun ünlüleri ve art damak ünlülerinin yanında bulunan ince *g, k, l* seslerini göstermek üzere kullanılan düzeltme işaretidir. Yazım kuralına göre düzeltme işareti, adı geçen her durumda kullanılmamakta, eş yazımı önlemek üzere kullanılmaktadır ve bu yazım kuralı ile ilgili yanlışlar çok yaygındır. Yazım yanlışlarının yanı sıra bu gibi seslerin telaffuzunda da yanlışlar görülmektedir. Bu yazıda bu yaygın yanlışların sebepleri incelenerek, yanlışların önüne geçmek için yöntemler önerilmektedir. Yazıda önerilen yöntem, dil öğretiminde kullanılan temel materyallerde standart Türkçedeki telaffuzuna göre uzun ünlülerin ve ince *g, k, l* seslerinin gösterilmesine dayanmaktadır. Türkçeyi ana dili olarak veya yabancılarla öğretmekte kullanılan temel materyallerde uzun ünlülerin ve ince okunması gereken konsonantların belirtilmesi ile söz konusu seslerin doğru telaffuzunun öğretilmesi mümkün olabilir. Düzeltme işareti ile ilgili alışkanlıkları ortaya koymak üzere bu çalışma kapsamında bilimsel makaleler ve köşe yazıları taranmıştır.

Anahtar sözcükler: Düzeltme işareti, telaffuz, imla (yazım), uzun ünlü, alıntı kelimeler, Türkçenin öğretimi.

ABSTRACT

In Turkish, there are certain spelling characteristics for exclusively loanwords, which aren't related to originally Turkish words. One of them is the circumflex (lit. "correction mark") to indicate a long vowel and the soft types of *g, k, l* consonants before a back vowel in the loanwords. According to the orthography, circumflex isn't used to indicate all the phonemes mentioned above, used on a basis of disambiguation, and misspelling is very common. Additionally, some of the loanwords are sometimes mispronounced due to these loan phonemes. In this study we analyse the reasons of the mistakes and offer a teaching method to avoid the spelling and pronunciation mistakes. The method offered in this study is to indicate the long vowels and the soft *g, k, l* before the back vowels in the basic language teaching materials according to standard Turkish pronunciation. Indicating the long vowels and soft *g, k, l* consonants can help to teach correct pronunciation. Scientific articles and newspaper columns have been scanned for this study in order to represent the general spelling habits regarding to circumflex.

Key Words: Circumflex, Pronunciation, Orthography, Long vowel, Loanword, Teaching Turkish.

1. Giriş

Arapça ve Farsçadan Türkçeye giren kelimelerde Türkçe sesbilgisi kuralları dışında bazı sesler bulunmaktadır. Alıntı kelimeler kaynak dilin değil alıcı dilin kuralları ile dilde yaşama imkânı bulmakta, ancak zaman zaman kaynak dilin ses özellikleri alıcı dilin yapılarını etkilemektedir. Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerde yer alan ع (ayın), غ (ğayın), ظ (zı), ض (dat), ث (se), ذ (zel) gibi sesler Türkçede ya düşmekte ya da

* Bitlis Eren Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Türkçede bulunan seslere dönüşmektedir. Ancak alıntı kelimelerdeki seslerin bir kısmı Türkçeye yabancı, kaynak dilin ses özellikleri ile yaşamaya devam ettiğinden, aslen Türkçe kelimelerle ilgili olmayan, münhasıran alıntı kelimelerle ilgili bazı imla hususiyetleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Arapça ve Farsçadan alıntı kelimelerdeki uzun ünlülerle, artdamak ünlülerinin yanında ince okunan *g, k, l* seslerini işaret etmek üzere kullanılan düzeltme işaretidir (^).

Bu yazıda bu işaretin kullanımı ile ilgili mevcut durum ve alıntı kelimelerde bulunan uzun ünlülerle, artdamak ünlülerinin yanında ince okunan *g, k, l* seslerinin telaffuzundaki değişimler ortaya konmaya çalışılarak, bunlarla ilgili imla ve telaffuz hatalarının önüne geçmek üzere çözüm önerileri sunulacaktır.

2. Düzeltme işaretinin yazımı

Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilme kararı ile birlikte alıntı kelimelerin yazımı meselesi başlamıştır ve bugüne kadar bu meselenin çözülebildiğini söylemek de zordur.¹ Düzeltme işaretinin kullanımı alıntı kelimenin kaynak dildeki asli şekline uygunluğunu korumaya yöneliktir ve düzeltme işaretinin yazımı ile ilgili kuralların tespit edilmesi yazım kılavuzlarının hazırlanmasında en çok tartışılan konulardan biri olmuştur.² Bilindiği gibi hiçbir alfabe tam anlamıyla fonetik değildir; dildeki tüm sesleri yansıtmamaktadır. Dolayısıyla yazımda bazı seslerden feragat edilmesi gerekmektedir. Düzeltme işareti alıntı kelimelerin fonetik özelliklerini ifade etmek üzere yardımcı bir unsur olarak kullanılmaktadır. Düzeltme işaretinin yazımı ile ilgili kurallar Türk Dil Kurumunca belirlenmiştir.³ Buna göre Türkçede uzunluğunu muhafaza eden bütün sesler ve *l* sesinin ince okunduğu her durum imlada gösterilmemekte; ancak *a* ve *u* ünlülerinin yanında ince okunan *g, k* sesleri yanındaki ünlünün üzerine düzeltme işareti konularak belirtilmektedir.

Türk Dil Kurumu 2005 yılında gözden geçirilmiş son basımını yaptığı *Yazım Kılavuzu*'nda düzeltme işaretinin geleneksel kullanımını daha önceki kılavuzları biraz daha sadeleştirerek kurala bağlanmıştır:⁴

¹ Lan-Ya Tseng, "Harf İnkılabından Bugüne Kadar Türkçe Kelimelerin İmlası Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2009, Volume 4/3 Spring, s. 2190-2204.

² Raşit Koç, "Düzeltme (İnceltme, Uzatma) İşaretinin Kullanımı ile İlgili Tartışmalar", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2009, Volume 4/3 Spring, s. 1453-1468; Hamza Zülfiyar, *Doğru Yazma ve Konuşma Bilgileri 1*, Zerpa yay. Ankara 2008.

³ Türk Dil Kurumu dışında yazım kılavuzu yazan kişi ve kurumlar bulunmakla birlikte standart Türkçenin referans kaynağı olarak Türk Dil Kurumu kabul edilmektedir. Türk Dil Kurumu dışında hazırlanmış yazım kılavuzları da "Türk Dil Kurumunun belirlediği kurallara uygun" olarak yayımlanmaktadır.

⁴ TDK, *Yazım Kılavuzu*, TDK yayınları, Ankara 2005. (Aynı eserin 2009 baskısı tıpkıbasımdır.) Ayrıca Türk Dil Kurumunun internet sitesinde de en son kurallara göre yazım kılavuzu bulunmaktadır: <http://www.tdk.org.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4EC2F94D94121ECE> (30.12.2009)

“1. Yazılışları bir, anlamları ve okunuşları ayrı olan kelimeleri ayırt etmek için, okunuşları uzun olan ünlülerin üzerine konur: *adem* (yokluk), *âdem* (insan); *adet* (sayı), *âdet* (gelenek, alışkanlık); *alem* (bayrak), *âlem* (dünya, evren); *alim* (her şeyi bilen), *âlim* (bilgin); *aşık* (eklem kemiği), *âşık* (vurgun, tutkun); *hakim* (hikmet sahibi), *hâkim* (yargıç); *hal* (pazar yeri), *hâl* (durum, vaziyet); *hala* (babanın kız kardeşi), *hâlâ* (henüz); *şura* (şu yer), *şûra* (danışma kurulu).

UYARI: *Katil* (< *katl* = öldürme) ve *kadir* (< *kadr* = değer) kelimeleriyle karışma olasılığı olduğu hâlde *katil* (*ka:til* = öldüren) ve *kadir* (< *ka:dîr* = güçlü) kelimelerinin düzeltme işareti konmadan yazılması yaygınlaşmıştır.

2. Arapça ve Farsçadan dilimize giren birtakım kelime ve eklerle özel adlarda bulunan ince *g*, *k* ünsüzlerinden sonra gelen *a* ve *u* ünlüleri üzerine konur: *dergâh*, *gâvur*, *ordugâh*, *tezgâh*, *yadigâr*, *Nigâr*; *dükkân*, *hikâye*, *kâfir*, *kâğıt*, *Hakkâri*, *Kâzım*, *mahkûm*, *mekân*, *mezkûr*, *sükûn*, *sükût*. Kişi ve yer adlarında ince *l* ünsüzünden sonra gelen *a* ve *u* ünlüleri de düzeltme işareti ile yazılır: *Halûk*, *Lâle*, *Nalân*; *Balâ*, *Elâzığ*, *İslâhiye*, *Lâdik*, *Lâpseki*.

3. Nispet *’s*inin belirtme durumu ve iyelik ekiyle karışmasını önlemek için kullanılır. Böylece (*Türk*) *askeri* ve *askeri* (*okul*), (*İslam*) *dini* ve *dini* (*bilgiler*), (*fizik*) *ilmi* ve *ilmi* (*tartışmalar*), (*Atatürk’ün*) *resmi* ve *resmî* (*kuruluşlar*) gibi anlamları farklı kelimelerin karıştırılması da önlenmiş olur.

Nispet *’s*i alan kelimelere Türkçe ekler getirildiğinde düzeltme işareti olduğu gibi kalır: *millileştirmek*, *millîlik*, *resmileştirmek*, *resmîlik*.”

Özetle kural şöyledir:

1. Eş yazımın anlam kargaşasına sebep olmaması için: *alem/âlem* gibi kelimelerle, nispet *’s*inin belirtme hâli ve iyelik eki ile karışmasını önlemek üzere: *dini/dinî*, vb.

2. *g*, *k* sesleri ile kişi ve yer adlarındaki *l* sesinin *a*, *u* ünlülerinin yanında ince okunması gereken yerleri göstermek üzere kullanılmaktadır. (Ancak *Latin* ve *İslamiyet* gibi özel adlarda düzeltme işareti kullanılmamaktadır.)

Türk Dil Kurumunun yazım kurallarını belirlemekle ve Milli Eğitim Bakanlığının, programını belirlediği Türkçe dersleri vasıtasıyla, bu kuralları öğretmekle sorumlu olduğu kabulünden hareketle bu çalışma kapsamında ders programları incelenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığının internet sitesinde⁵ güncel olarak bulunan 1-5, 6-8 ve 9-12. sınıf derslerin programları ile yurtdışındaki Türk çocuklarının Türkçe derslerinin programları (1-10) incelendiğinde düzeltme işaretinin öğretimi ile ilgili bir nota rastlanmamıştır.

“Türkçe Dersi (1-5. Sınıflar) Öğretim Programı’nın Yazım ve Noktalama Kurallarının Sınıflara Dağılımı” bölümünde düzeltme işaretine yer verilmemiştir, ancak program her sınıf için kelimelerin doğru telaffuzunun öğretimini içermektedir. 6-7-8. sınıfların programında da genel olarak telaffuzla ilgili notlar bulunmasına ve diğer noktalama işaretlerinin tek tek, kullanıldıkları yerler ve farklı görevleri ile ilgili bilgiler verilmekte ancak düzeltme işaretine değinilmemektedir. 9. sınıflarda verilen “Dil ve Anlatım Dersi Öğretim Programı’nın III. Ünitesi “Ses Bilgisi - Yazım (İmlâ) Kuralları -

⁵ ttkb.meb.gov.tr/ogretmen/

Noktalama” konusuna ayrılmıştır. Ancak “Dilde ses ve telâffuzun önemini belirleme” amacını taşıyan bölümde de özel olarak düzeltme işaretine değinilmemektedir.

“Yurtdışındaki Türk Çocukları için Türkçe ve Türk Kültürü Dersi (1-10. Sınıflar)” Öğretim Programı ilk sınıflardan itibaren “Türk alfabesindeki sesleri doğru çıkarma”, “Kelimeleri doğru telaffuz etme”, “Öğrendiği yazım kurallarını uygulama ve noktalama işaretlerini uygun yerlerde kullanma” gibi amaçların başarılmasına ilişkin yöntem ve içerik bilgisi sunarken düzeltme işaretinden ayrıca bahsetmemektedir.

Yukarıda kuralları ve eğitimi ile ilgili kısaca bilgi verilen düzeltme işaretinin yaygın olarak yanlış yazıldığı veya hiç yazılmadığı görülmektedir. Bu çalışmaya kaynak olması amacıyla, akademik çalışmalar yürüten sosyal bilimcilerin düzeltme işaretini nasıl kullandıkları konusunda yaptığımız bir inceleme yaygın hataları ortaya koymaktadır. Düzeltme işaretinin kullanımını açısından incelemek üzere sosyal bilim alanından seçilen yirmi beş bilimsel makaleden sadece bir tanesinde tümüyle Türk Dil Kurumunun öngördüğü kurala uygun yazım tespit edilmiştir; yazıların çoğunda kurala yer yer uygunluk tespit edilmiştir.⁶ Ayrıca beş yazımın sahibi düzeltme işaretini hiç kullanmamaktadır.⁷ Ayrıca, günlük gazeteler tarandığında düzeltme işaretinin kullanımının sıra dışı olduğu, birkaç köşe yazarı ile sınırlı kaldığı görülmektedir.

Düzeltilme işaretinin yazımında sıklıkla ve yaygın olarak hata yapılmasının genel olarak bilgisizlikten ve ihmalden kaynaklandığı görülmektedir. Hamza Zülfikar, “Yazıldığı gibi okunan Türkçe”, “Doğru telaffuz”, “Kelimelerin imlası ve kılavuzlar” yazılarında⁸ bu konuya değinmekte ve halk arasında düzeltme işaretinin tamamen kaldırıldığı kanısının yaygın olduğunu belirterek, daha önceki kılavuzların hazırlama tecrübeleri değerlendirilerek belirlenmiş son yazım kuralının yerleştirilmesi için çaba sarf edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Hamza Zülfikar’ın⁹ verdiği bilgilerden de hareketle düzeltme işaretinin yaygın olarak yanlış yazılma sebeplerini aşağıdaki maddelerle özetlenebilir:

- a. Kuralın tek duruma işaret etmiyor olması (Bazen uzun ünlüleri, bazen ince *g*, *k* ünsüzlerini göstermek üzere, bazen sadece kişi ve yer adlarında kullanılması)

⁶ Bu çalışma sonucunda düzeltme işaretinin yanlış kullanıldığı tespit edilen kelimelerin bir listesi yazımın sonuna eklenmiştir. Ali Püsküllüoğlu, *Onu Öyle Yazmazlar*, Arkadaş yayınları, Ankara 2007’de yanlış kullanımların listesini vermektedir.

⁷ Üniversite öğrencileri arasında yapılan bir araştırmada da benzer bir durum tespit edilmiştir: “Bu durum düzeltme işaretinin imlamızdaki önemli sorunlardan biri olmasının yansıması olarak değerlendirilebilir. Başarımın düşük olma nedenleri arasında, imla kılavuzları arasında bu işaretin kullanımıyla ilgili birlik olmaması, bu işaretin kullanımıyla ilgili kuralların değişmesi ve öğrenciler arasında da bu işaretin artık kullanımdan kalktığı yönünde yanlış bir kanının bulunması sayılabilir.” Ersoy Topuzkanamış, “Türkçe Eğitimi Bölümü Öğrencilerinin İmla Başarıları”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2009, Volume 4/3 Spring, s. 2171-2189.

⁸ Hamza Zülfikar, *Doğru Yazma ve Konuşma Bilgileri 1*, Zerpa yay. Ankara 2008’de; “Yazıldığı gibi okunan Türkçe”, s. 22-26; “Doğru telaffuz”, s. 27-29; “Kelimelerin imlası ve kılavuzlar”, s. 32-41.

⁹ Hamza Zülfikar, *Doğru Yazma ve Konuşma Bilgileri 1*, Zerpa yay. Ankara 2008.

- b. Yazım kuralının bir nesilde birkaç kez değişmiş olması
- c. Eğitim müfredatında yer verilmemesi ve konunun öğretilmeye bırakılması
- d. Doğu dillerinden alıntı kelimelerin, halk nezdinde yazımına özen göstermeyi gerektirmeyecek derecede demodeleşmiş olması.¹⁰
Diğer yazım kurallarının da sıkça ihmal edildiği dijital iletişim araçlarının etkisi de bu maddelere eklenebilir. Ancak bu ikincil bir etken gibi görünmektedir:
- e. Hızlı yazım isteği sebebiyle diğer noktalama işaretleri ve yazım kuralları arasında öncelikle ihmal edilmesi (Klavyelerde bulunmaması veya yardımcı tuşlarla yazılıyor olması.)

3. Alıntı kelimelerde uzun ünlülerin ve ince *g, k, l* seslerinin telaffuzu

Alıntı kelimelerin telaffuzunda, kaynak dilin kurallarından ziyade alıcı dilin ses bilgisi özellikleri belirleyicidir. Ancak kaynak dilin bazı ses bilgisi özelliklerinin alıcı dile yer yer etkide bulunduğu da görülür.¹¹ Türkiye Türkçesinde uzun ünlü bulunmamakla birlikte alıntı kelimelerin bir kısmındaki uzunluklar korunmaktadır. *Râhat* kelimesindeki uzun ünlü kısalmıştır ve kelime *rahat* şeklinde telaffuz edilmektedir; *mâi* kelimesindeki *a* sesi ise uzunluğunu korumuştur: *Mâvi*. Ayrıca Türkçede yan yana bulunmayan *a, u* ünlülerinin yanında ince *g, k* ve *l* sesleri alıntı kelimelerle dilimize girmiştir: *rüzgâr, kâğıt, lazım*, vb.

Türkçe alıntı kelimelerin tümünde kendi fonetik kurallarını uygulamamış, yeni söyleyişlere kapısı açmıştır. Ancak bu seslerin standart dile uygun kullanımı eğitimle yaygınlaşabilmektedir. Toplumun alıntı kelimeleri dile taşıyan, eğitilmiş kesimleri alıntı kelimelerin kaynak dildeki özellikleri ile kullanılması eğilimine sahipken, kelimenin kaynak dildeki durumunu bilmeyen kesimler anadilin kurallarını alıntı kelimelere uygulamaya çalışırlar. Bu çekişme sonucunda kullanım sıklığı düşük kelimeler bir ölçüde, yaygın kullanılan kelimeler büyük ölçüde melezleşmektedir.¹² Bunun yanında bazen halk söyleyişinde, kaynak dildeki kural bilinmediğinden, ses özellikleri farklı yönde değişir. Türkçede bulunmayan bazı sesler düşürülür, bazı uzun ünlüler kısılırken, bazı kısa sesler de uzar, bazı *k, g* sesleri kalın okunacağı yerde ince okunur. Mesela; *ikametgâh* kelimesindeki *k*'nin *ikâmetgâh* şeklinde ince okunması, *tarikât* kelimesinde ilk *a*'nın; *alfabe* kelimesinde ikinci *a*'nın; *laik* kelimesindeki *a*'nın uzun okunması, gibi.

Bu çalışma için farklı uzmanlık alanlarından, farklı yaş ve dünya görüşüne sahip on iki gazete köşe yazarının yirmi iki yazısı taranarak, bu yazılarda geçen kelimelerden yukarıdaki ses özelliklerine sahip kelimeler incelenmiştir. İncelenen yazılarda kullanılan toplam kelime sayısı 9400'dür, bunlardan 150 tanesi söz konusu sesleri içeren alıntı

¹⁰ Alıntı kelimelerin dildeki durumu dil dışı sebeplere bağlı olarak da değişmektedir. Bu konuda bk. Günay Karaağaç, "Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler", *Türk Dili*, 552, TDK yayınları, Ankara 1997, s. 499-510.

¹¹ Günay Karaağaç, "Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler", *Türk Dili*, 552, TDK yayınları, Ankara 1997, s. 499-510.

¹² Günay Karaağaç, "Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler", *Türk Dili*, 552, TDK yayınları, Ankara 1997, s. 499-510.

kelimelerdir. Kelimelerin listesi yazının sonunda bulunan EK 2'de verilmektedir. Kelime listesinde uzun ünlü, artdamak ünlüsünün yanında ince *g, k, l* seslerini içeren kelimeler bulunmaktadır. Ayrıca listede Türkçenin öğretiminde ayrı bir konu başlığı olarak ele alınan, eklere bağlı olarak ses değişimi görülen kelimelere de yer verilmiştir. Bazı kelimeler ünlü ile başlayan ek aldığı zaman son hecedeki ünlünün uzunluğu ortaya çıkmaktadır: *zaman>zama:mı*, gibi. İnce *g, k, l* veya *t* seslerinden biri ile biten ve son hecede artdamak ünlüsü içeren kelimeler de öndamak ünlüsü içeren ekler almaktadır: *istiklal>istiklali*.

Ancak listedeki kelimeler incelendiğinde yapı olarak benzer kelimelerin bir kısmında ses özelliklerinin farklılaştığı görülmektedir. *ihracat* kelimesi ek aldığı zaman son hecedeki ünlü uzun okunmakta: *ihracatımız*; ancak *edebiyat*, *mülakat* kelimelerinin ünlü ile başlayan ek aldığı zaman zaman zaman *edebiyatımız*, *mülakatı* şeklinde kısa okunduğu duyulmaktadır. Düzeltme işaretinin tüm uzun ünlüleri göstermekte kullanılmadığı, seslerin özelliklerinin öğretiminin okullara bırakıldığı yukarıda belirtilmişti. Uzun seslerin zamanla kısalmasının sebebi imla ile korunmaması olduğu kadar temel Türkçe eğitiminde bu seslerin öğretiminin bir sistemi bulunmamasıdır.

Türk Dil Kurumu yayınladığı *Büyük Türkçe Sözlükte*¹³ yukarıda sözü edilen ses özelliklerinin standart Türkçeye uygun telaffuzunu, yazıldığı gibi okunmayan kelimelerin okunuşlarını göstermek üzere işaretler ve uyarılardan faydalanmaktadır. Türk Dil Kurumunca uygulanan sistem şöyledir:

a) Uzun ünlü içeren kelimelerde uzun okunması gereken ünlünün yanına “:” işareti konur.

gayet (ga:yet) Arapça
hakaret (haka:ret) Arapça
misafir (misa:fir) Arapça

b) Artdamak ünlüsünün yanında ince *l* içeren kelimelerde parantez içinde ince okunacak ses belirtilir:

laik (l ince okunur) Fransızca
global (l'ler ince okunur) Fransızca
silah (l ince okunur) Arapça

İnce *g, k* sesleri ise yazım kuralı gereği düzeltme işareti ile gösterildiğinden ayrıca bir işaret kullanılmamaktadır:

mahkûm Arapça
hikâye (hikâ:ye) Arapça
yegâne (ye'gâ:ne) Farsça

¹³ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

c) Bazı kelimelerin ünlü ile başlayan ek aldığı kelimenin son ünlüsünün uzadığını göstermek üzere parantez içinde kelimenin belirtme hâli eki ile okunuşu yazılmakta ve uzun ünlü “:” işareti ile gösterilmektedir.¹⁴

din (l) (di:ni) Arapça
icat -dı (i:ca:dı) Arapça
zaman (zama:nı) Arapça

d. İnce sıradan ek alan kalın sıralı kelimelerde kelimenin sonuna tire işareti ile belirtme hâli eki konur.¹⁵

dikkat -ti Arapça
final -li Fransızca
resital -li Fransızca

Bu ses özelliklerinin birkaçına sahip kelimelerde yukarıda belirtilen uyarı ve işaretler bir arada kullanılır:

ahlak (ahla:kı, l ince okunur) Arapça
ihracat (ihra:ca:tı) Arapça
istiklal-li (istikla:li, l ince okunur) Arapça

4. Öneriler

Yukarıda görüldüğü gibi düzeltme işaretinin yazımı ile ince ve uzun seslerin telaffuzu konusu alıntı kelimelerle doğrudan ilgilidir. Ancak alıcı dil alıntı kelimeleri kaynak dilin kurallarına göre kullanamayacağından belli bir değişim doğaldır. Türkçe de bünyesine aldığı alıntı kelimelerdeki bazı yabancı ses bilgisi özelliklerini hazmetmiş, bazılarını reddetmiştir. Türkçeye giren bu yabancı ses özelliklerinin standart Türkçeye uygun yazılması ve telaffuz edilmesi ile ilgili sorunların başında düzeltme işaretinin kullanımını gelmektedir. Telaffuz konusunda düzeltme işaretinde olduğu kadar sık yanlışlıkla karşılaşılmadığı, ancak imla ile korunmayan ses özelliklerinin kaybolma yolunda olduğu söylenebilir. Düzeltme işaretinin kullanım kuralı ve yazıldığı gibi okunmayan alıntı kelimelerin telaffuz özellikleri Türk Dil Kurumunca belirlenmiş, ancak bu ses ve imla özelliklerinin öğretiminde bir sistem oluşturulmamıştır.

Dil sürekli değişmektedir ve imla bu değişimi hızlandırıcı veya yavaşlatıcı etkiye sahiptir. Uzun ünlülerin zamanla kısa telaffuz edilmeye başlamasında imlanın da etkisi bulunmaktadır. Ancak yukarıda belirtildiği gibi hiçbir alfabe bir dilin tüm seslerini yansıtamamaktadır. İmlaya yansıtılmayan seslerin standart dile uygun telaffuzu dil eğitiminin kapsamına girmektedir. Erenoğlu, Berke Vardar’a dayanarak ‘dildeki seslerin yavaş yavaş, belirsiz bir şekilde ve konuşanların farkına varamadığı bir değişime

¹⁴ *emin* ve *tamam* kelimelerinde de oluşan bu ses değişimi *Büyük Türkçe Sözlük*’te gösterilmemiştir.

¹⁵ Böyle kelimelerin bazılarında / sesinin ince okunacağı belirtilmiştir. EK 2’de bu kategoride yer alan *global*, *feodal* kelimelerinin /leri *Büyük Türkçe Sözlük*’te ince olarak belirtilmiş, ince sıradan ek alacakları belirtilmemiştir.

uğradığını' söyler ve şu bilgiyi aktarır: "Bireylerin telaffuz alışkanlıkları çocuklukta dili öğrenmelerinden sonra bütün ömürleri boyunca hemen hemen hiç değişmez. Demek ki, değişimler, genellikle dil öğrenirken ve nesilden nesile aktarılırken meydana gelir." ve "Vardar'a göre, bu değişimler, ses değişimleri gibi tamamen zihinseldir."¹⁶

Türkçe eğitiminde düzeltme işaretinin yazımının ve ince uzun seslerin telaffuzlarının öğretimi konusunda bir yöntem ihtiyacı bulunduğu görülmektedir. Yukarıda belirttiği gibi Milli Eğitim Bakanlığınca Türkçe dersleri için hazırlanan müfredat programlarında ince ve uzun seslerin öğretimi ve düzeltme işaretinin yazımı ile ilgili bir konu başlığı bulunmamaktadır. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde ise farklı yayınevlerince hazırlanmış öğretim materyallerinde de bu seslerin ve işaretin öğretiminde ortak bir sistem belirlenmediği görülmektedir. Bu seslerin standart Türkçeye uygun telaffuz edilmesi öğretmenlere bırakılmakta ise de¹⁷ öğretmen yetiştiren bölümlerin öğrencileri arasında yapılan bir araştırmada, düzeltme işaretinin kullanımında yanlış sıklığının yüksek olduğu belirtilmiştir.¹⁸

Kelimelerin standart Türkçeye uygun telaffuzu ile düzeltme işaretinin imlası konusundaki eksiklerin giderilmesi için şu yöntemler kullanılabilir:

1. Ana dili ve yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi amacıyla yazılan kitaplarda uzun ünlüler ve artdamak ünlülerinin yanında bulunan ince *g, k, l* sesleri düzenli olarak gösterilmelidir. Bunun için Türk Dil Kurumunun yukarıda anlatılan sistemi kullanılabileceği gibi, değişik sesleri göstermek üzere değişik renklerin kullanıldığı daha görsel bir sistem de denenebilir. Temel seviyede Rusça öğretmek üzere hazırlanmış kitaplarda, her kelimedede vurgunun düştüğü hece gösterilmekte, böylece Rusça öğretiminin ilk basamağında vurgulama yanlışlarının önüne geçilmektedir. Böyle bir sistem, Türkçede de yazıldığından farklı okunan kelimelerle ilk kez karşılaşacak öğrenciler için faydalı olacak ve öğretmenlerin bu sesler üzerinde özellikle durmasını sağlayacaktır.

2. İngilizce sözlüklerde kullanılmakta olan uluslararası fonetik transkripsiyon sisteminin daha sade bir versiyonu Türkçe sözlüklerde, metne dayalı dil öğretim materyallerinin sözlük kısımlarında kullanılabilir. Bu sistem öncelikle yabancılarla Türkçe öğretmekte kullanılan sözlüklerde denenebilir.

Temel eğitimde yazıldığı gibi okunmayan kelimelerin yerleştirilmesi için yapılacak çalışmalarla düzeltme işareti kullanma ihtiyacını ortadan kaldırabilir. Böylelikle yaygın olarak yanlış kullanılan veya hiç kullanılmayan düzeltme işaretiyle ilgili karmaşa sona erdirilebilir.

¹⁶Dilek Erenoglu, "Dilde Örnekseyerek Türetme ve Türkçedeki Örnekleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, İzmir 2006, VL/ 2: 311-315'te "Berke Vardar, *Dillerin Yapısı ve Gelişmesi*, İstanbul: Dönem Yayınları, s. 63-64." adlı esere atıf.

¹⁷Hamza Zülfiyar, *Doğru Yazma ve Konuşma Bilgileri 1*, Zepa yay. Ankara 2008, s. 580.

¹⁸Ersoy Topuzkanamış, "Türkçe Eğitimi Bölümü Öğrencilerinin İmla Başarıları", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2009, Volume 4/3 Spring, s. 2171-2189.

5. Sonuç

Uzun ve ince seslerin telaffuzunun ve düzeltme işaretinin kullanımının öğretiminde yeni bir model benimsenmelidir. Dil öğretimi için kullanılan temel materyallerde, belli bir seviyeye kadar, telaffuzu benimsenilmek istenen uzunluklar ve inceltmeler her durumda ve ayırt edilerek gösterilmelidir. Bu yöntemle yazım yanlışları ortadan kalkacak, yabancıların ve ana dili Türkçe olanların bu sesleri doğru telaffuzu yerleştirilecektir.

Düzeltilme işaretinin yazımı ve telaffuzunda karşılaşılan sorunları, dili öğrenenin karşılaştığı ilk metinlerden itibaren çözmeye yönelik bir sistem, doğru telaffuzun yerleştirilmesi için faydalı olabilir.

Uygulanmayan kurallar koymak yerine temel eğitimde telaffuz yerleştirilmeli ve hızlı iletişim imkânları ile uyumlu olmak üzere yazım kuralları sadeleştirilmelidir. Bu sadeleştirmeye düzeltme işaretinden başlanabilir.

KAYNAKÇA

alfavit.dljavseh.ru/alfavit/a.htm (23.12.2009)

DURSUNOĞLU, Halit, “Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkçe ve Edebiyat Öğretiminin Orta Öğretimdeki Tarihi Gelişimi”, yayim.meb.gov.tr/dergiler/169/halit.pdf (23.12.2009)

ERDEM, İlhan, “Yabancılar Türkçe Öğretimiyle İlgili Bir Kaynakça Denemesi”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2009, Volume 4/3 Spring: 888-937.

ERENOĞLU, Dilek, “Dilde Örnekeyerek Türetme ve Türkçedeki Örnekleri”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, İzmir 2006, VL/ 2: 311-315.

ERGENÇ, İclal, *Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü*, Multilingual yayınları, İstanbul 2002.

KARAAĞAÇ, Günay “Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler”, Türk Dili, 552: 499-510, TDK yayınları, Ankara 1997.

KOÇ, Raşit, “Düzeltilme (İnceltme, Uzatma) İşaretinin Kullanımı ile İlgili Tartışmalar”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2009, Volume 4/3 Spring: 1453-1468.

MEB, “Dil ve Anlatım Dersi Öğretim Programı” ttkb.meb.gov.tr/ogretmen/ (22.12.2009)

MEB, “İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı” ttkb.meb.gov.tr/ogretmen/ (22.12.2009)

MEB, “Türkçe Dersi (1-5. Sınıflar) Öğretim Programı” ttkb.meb.gov.tr/ogretmen/ (22.12.2009)

- MEB, "Yurtdışındaki Türk Çocukları için Türkçe ve Türk Kültürü Dersi (1-10. Sınıflar) Öğretim Programı" ttkb.meb.gov.tr/ogretmen/ (22.12.2009)
- ÖKSÜZ, Neslihan, "İki Ayrı Üniversitenin Sınıf Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Yazılı Anlatım Çalışmalarında Türkçeyi Kullanma Becerilerinin Tespiti ve Karşılaştırması", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2009, Volume 4/3 Spring: 1648-1661.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali, *Onu Öyle Yazmazlar*, Arkadaş yayınları, Ankara 2007.
- TDK, *İmlâ Kılavuzu*, TDK, Ankara 1988.
- TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>
- TEMİZYÜREK, F., "Türkçe Öğretiminde Konuşma Eğitiminin Yeri ve Önemi", G.Ü. XII. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildiriler, C. IV, 2004, s. 2769-2784.
- TOPUZKANAMIŞ, Ersoy, "Türkçe Eğitimi Bölümü Öğrencilerinin İmla Başarıları", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2009, Volume 4/3 Spring: 2171-2189.
- TSENG, Lan-Ya, "Harf İnkılabından Bugüne Kadar Türkçe Kelimelerin İmlâsı Üzerine Bir Değerlendirme", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2009, Volume 4/3 Spring: 2190-2204.
- USTA, Çiğdem, "Lehçeden Lehçeye Aktarma Sorunlarına Ek: İmlâ ve Noktalama Hataları", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/6 Fall 2008: 650-670.
- ZÜLFİKAR, Hamza *Doğru Yazma ve Konuşma Bilgileri 1*, Zerpa yayınları, Ankara 2008.

EK 1:

Sosyal bilim alanından seçilmiş 25 bilimsel makalede Türk Dil Kurumunun düzeltme işaretine ilişkin kuralı dışında yazılmış kelimelerin listesi.

1. İncelenen yazıların bir tanesinde kelimelerin yazımı Türk Dil Kurumunca belirlenmiş kurala uygundur.
2. Beş yazıda yazarın tercihi olduğu anlaşılacak şekilde hiç düzeltme işareti kullanılmamıştır.

Düzeltilme işareti konmaması gerekirken konmuş olanlar

adilâne	mânâ
alâkalan-, alâkalı	meâl
âlet	meselâ
âyet	nâme (emirnâme,
câhiliye	kanunnâme, nizamnâme,
felâket	yasaknâme)
hâdise	pîr
hukukî	plân
ikâmetgâh	rivâyet
ilâhî	silâh
ilân	şâhin
îmâ	şâir
İslamî	teşkilât
kabûl	ulûfeli
kanunî	vilâyet
klâsik	yabânî
lânet	yâd

Düzeltilme işareti konması gerekirken konmamış olanlar
askeri (unsur)
aşık (-sevgili)
hal, halbuki, halen, herhalde
hikaye
merkezi (yönetim)
tarihi (dönem)
(tasnife) tabi (tut-)
zeka

EK 2: Gazete köşe yazılarında¹⁹ geçen uzun ünlü ve artdamak ünlüsünün yanında ince *g, k, l* seslerini içeren kelimelerin listesi. Kelimeler yazıldıkları şekliyle listeye alınmıştır. Kelimelerin yanındaki sayılar kaç kez geçtikleri belirtmektedir. Listede yazıldığından farklı telaffuz edilen sesler kalın yazılmış, ekle bağlantılı olarak uzayan sesler kalın ve altı çizili olarak gösterilmiştir.

Uzun ünlü		İnce <i>g, k, l</i>	Ek alınca son ünlüsü uzayan	İnce sıradan ek alan
acaba 2	kaide	ahlak 25	adap	dikkat
acil	kumarhane	alternatif 2	ahlak 25	feodal
adap	kurabiye	bilakis	an 2 (anında)	final
aferin	lazım 2	feodal	cevap 3	global
asla	malum 2	final	din	hal 11
aniden	mana 2	global	edebiyat	ihlal
bahane 2	mesleki	günahkar	emîn	ihtimal
bazı	meyhane	hal 11	esas 2	istiklal 12
cahiliye	milli	hala 3	etraf 2	işgal 5
camia 2	misafir	herhalde	günah	normal
cazibe	mucize	hikaye 6	hal 11	resital
cazip 2	mutabık	ihlal	hesap 3	
ceza 12	mutlaka 3	illa	heyecan 7	
cinayet	mübarek	ihtimal	hukuk 17	
dahil	mücadele	imkan 2	huzur 2	
daima 2	münazara 3	islam	icat	
dini	müzakere	istiklal 12	ihlal	
dünya 29	nihai	işgal 5	ihraç	
efsanevi	nisan	komplo	ihracat 3	
fahişe 2	padişah	laf	ihtimal	
fatih 6	rahibe	laik	iktidar 5	
fena	rekabet	lavta 2	imkan 2	
gayet	rivayet	lazım 2	islam	
hakaret 2	ruhi	mağlubiyet	istihbarat 3	
hakim	rumi	mahkum 2	istiklal 12	
halen	rüya	malum 2	isyan	
hala 3	sadece 10	mülakat	işgal 5	
hamile 3	sahip 8	normal	itiraz	
hapishane	sakin 2	plan 6	itiyat	
hariç	samimi	resital	karar 8	
hata 2	saniye 4	silah 3	merak 2	
hatta 9	sayede	yegane	ruh 5	
hikaye 6	sedasız	zeka	padişah	

¹⁹ Köşe yazıları *Akşam*, *Radikal* ve *Star* gazetelerinde 31.12.2009-05.01.2010 tarihleri arasında çıkan, birbirinden farklı uzmanlık alanı, yaş, cinsiyet ve dünya görüşüne sahip 12 yazarın yazılarından seçilmiştir.

ibaret 3	sermaye3	talimat
icat	sirayet	tekrar
ifade	siyaset, siyasi	teşkilat
ihracat 3	şahit	üstat
illa	takip	vicdan 2
imza 2	talimat	zaman 21
insani 2	tarih 4	
irade, iradi 6	tedavi	
istihbarat 3	vadeli	
itibar	valla	
itiraz	yani	
itiyat	yegane	
izafiyet	zaten 4	
	zeka	
	ziyaret	